

Prejeto: 19. 7. 2024
1.01 izvirni znanstveni članek

Blaž Torkar¹

*Življenje kralja Petra II.
Karađorđevića po drugi svetovni
vojni v luči ohranjenih britanskih
dokumentov*

Izvleček

Prispevek na podlagi analize britanskih arhivskih dokumentov in objavljene znanstvene literature obravnava življenje jugoslovanskega kralja Petra II. Karađorđevića po drugi svetovni vojni. Leta 1945 so bile kralju Petru II. odvzete vse vladarske pravice in jugoslovanski monarh se je znašel v izgnanstvu. S svojo družino je živel v Veliki Britaniji in Franciji, zadnja leta življenja pa je preživel v ZDA. Prva leta življenja v izgnanstvu je opozarjal, da se v Jugoslaviji izvaja komunistična diktatura in upal, da bo prišlo do spremembe oblasti in njegove vrnitve v domovino. Kraljevo povojno življenje so zaznamovale tudi težave v zasebnem

¹ Doc. dr. Blaž Torkar, Urad Vlade RS za varovanje tajnih podatkov, Zunanji sodelavec Oddelka za zgodovino FF UM in Katedre za obramboslovje FDV UL, Ulica gledališča BTC 2, SI – 1000 Ljubljana, blaz.torkar@gov.si, ORCID ID: 0009-0007-1166-8283.

življenju in predvsem finančne težave. Ves čas si je prizadeval poenotiti srbske emigrantske organizacije in shizmo, ki je nastala v srbski pravoslavni cerkvi. Po hudi bolezni je leta 1970 umrl in bil pokopan v Cerkvi sv. Save v Libertyvillu, nedaleč od Chicaga. Leta 2013 so posmrtni ostanke Petra II. Karađorđevića in njegove družine pokopali v kraljevi grobnici v cerkvi Sv. Jurija na Oplencu v Srbiji.

KLJUČNE BESEDE: *Karađorđevići, kralj Peter II., jugoslovanska emigrantska vlada, Tito, Jugoslavija, Velika Britanija, monarhija.*

Abstract

Based on an analysis of British archival documents and published literature, this article discusses the life of Peter II Karađorđević, King of Yugoslavia, after the Second World War. In 1945, the king was deprived of all power as a ruler, and the Yugoslav monarch found himself in exile. He lived in the UK and France together with his family, and he spent his last years in the US. During his first years in exile, he drew attention to the fact that a communist dictatorship had taken over in Yugoslavia, hoping that there would be a change in power and that he would return home. The king also experienced problems in his private life and especially financial problems during the postwar period. Throughout, he sought to unify the Serbian emigrant organizations and bridge the schism in the Serbian Orthodox Church. He died of severe illness in 1970 and was buried at Saint Sava Monastery Church in Libertyville, not far from Chicago. In 2013, his remains and those of his family were transferred to the Royal Mausoleum at Oplenac, Serbia.

KEYWORDS: *Karađorđević dynasty, King Peter II, Yugoslav government in exile, Tito, Yugoslavia, United Kingdom, monarchy*

Uvod

Kralj Peter II. Karađorđević² je bil rojen 6. septembra 1923 kot najstarejši sin jugoslovanskega kralja Aleksandra I. Karađorđevića, ubitega v atentatu leta 1934 v Marseillu, ter kraljice Marije, hčerke romunskega kralja Ferdinanda I. in njegove žene Marije. Imel je še dva mlajša brata, Tomislava in Andreja. Po očetovi smrti se je 11-letni Peter moral vrniti s šolanja v Veliki Britaniji nazaj v domovino in v skladu z oporoko je oblast do njegove polnoletnosti prevzelo kraljevo namestništvo pod vodstvom njegovega strica kneza Pavla Karađorđevića. Po uspelem državnem udaru v Beogradu 27. marca 1941, v katerega so bili vpleteni probritanski generali jugoslovanske vojske, je general Dušan Simović sestavil novo vlado. Pučisti generala Dušana Simovića so Petra II. oklicali za polnoletnega in Peter II. je postal jugoslovanski kralj. Ob napadu sil osi na Jugoslavijo aprila 1941 se je z jugoslovansko vlado umaknil v Kairo in nato v London. V naslednjih letih se je jugoslovan-

- 2 Več o življenju kralja Petra II. Karađorđevića: Nani Poljanec in Peter Mikša, *Kralj Peter v slovenskih Alpah = King Peter in the Slovenian Alps* (Rogaška Slatina: Ljudski muzej Rogaška Slatina, 2017); Petar II. Karađorđević, *Život jednog kralja. Memoari Petra II. Karađorđevića* (Beograd: Novo delo, 1990); Alexandra, Queen of Yugoslavia, *For Love of a King* (Garden City: Doubleday & Company Inc., 1956); Branislav Gligorić, *Kralj Petar II. Karađorđević u vrtlogu britanske politike ili Kako je ukinuta monarhija u Jugoslaviji* (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005); Dušan Babac, *Petar Drugi, kralj u izgnanstvu* (Beograd: Nedeljnik, 2018); Jevđa Jevđević, *Povrtak kralja. Petar II. Karađorđević* (Beograd: DIMES - Savez srpski soko, 2013); Thomas Foran de Saint - Bar, *Portrait d'un Roi* (St Rémy-des-Monts: Serg, 1973); Dobrila Gajić Glišić, *Petar drugi očima savremenika* (Beograd: Pantis AG Ciriš i Dobrila G. Glišić, 1996); Momčilo Vuković-Birčanin, *Kralj Petar II. Karađorđević: 1923–1970* (Minhen: Iz vlastite naklade pisca, 1975); Luka Mičeta, *Povrtak kralja* (Beograd: Laguna, 2013).

ska »drama« odvijala na več različnih področjih: vojaškem v domovini ter na političnem in diplomatskem v Londonu, Kairu, Washingtonu in Moskvi. Za vse jugoslovanske begunske vlade je bilo značilno, da so se soočale s številnimi internimi problemi, medsebojnimi intrigami ter drugimi zapleti, ki jim niso bile kos, kar je večalo nezaupanje zaveznikov. Predvsem so bili v sporu srbski in hrvaški politiki, na katere so vplivale tudi novice o pokolih in drugih oblikah nasilja v domovini. Zaradi tega je bilo med predstavniki vlade veliko medsebojnih obtožb, ki jih tudi Anglo-Američani niso uspeli pomiriti.

Zavezniki so za obstoj odporniškega gibanja v Jugoslaviji izvedeli poleti 1941, ko se je razširila vest o junaškem odporu četniškega gibanja Draže Mihailovića, ki je bil s strani jugoslovanske begunske vlade in kralja Petra II. imenovan za jugoslovanskega ministra za vojsko, mornarico in letalstvo. Zavezniki so kmalu začeli prejemati informacije tudi o drugem partizanskem odporniškem gibanju, ki ga je vodil komunist Josip Broz Tito. Partizansko gibanje je imelo jasen vojaški in politični program: narodna osvoboditev in politične spremembe (komunistična revolucija). Partizansko gibanje, ki ga kralj, jugoslovanska begunska vlada in zavezniki sprva niso priznavali, je temeljilo na prepričanju, da je boj proti okupatorju edina pot do svobode in obnove okupirane države. V letih 1942 in 1943 je Britancem postopoma postajalo jasno, da je partizansko gibanje učinkovitejše od četniškega v boju proti nacifašizmu in da je četniško gibanje kompromitirano zaradi sodelovanja z okupatorjem.³

3 Gorazd Bajc, *Iz nevidnega na plan: slovenski liberalni narodnjaki v emigraciji med drugo svetovno vojno in ozadje britanskih misij v Sloveniji* (Koper: ZRS, 2002), 65; Walter R. Roberts, *Tito, Mihailovic and the Allies, 1941–1945* (Durham: Duke University Press, 1987), 79.

Kralj Peter II. in konec druge svetovne vojne

Po konferenci v Teheranu, ki je potekala od 28. novembra do 1. decembra 1943, so Winston Churchill, Franklin D. Roosevelt in Josip V. Stalin sprejeli sklep o pomoči Titovim partizanom. Tako je bilo partizansko osvobodilno gibanje priznано kot vojaški soborec v veliki zavezniški koaliciji. Kljub vojaški podpori Titovim partizanom so ZDA, za razliko od Britancev, še vedno želele ohraniti stik s četniškim gibanjem in niso bile pripravljene odpoklicati vseh častnikov za zvezo pri Mihailoviću, saj so ti bili uporaben vir obveščevalnih informacij. Ameriške misije so tako ostale pri četnikih vse do konca leta 1944, ko so jih morale ZDA po protestih Tita in Britancev umakniti. Avnojski sklepi, sprejeti v Jajcu, so odsevali revolucionarne namene partizanskega gibanja, po drugi strani pa so nekatera vprašanja puščali odprta, zlasti v odnosu do monarhije; te namreč niso preprosto odpravili, ampak so rešitev tega vprašanja odložili na čas po vojni. Previdnost v zvezi z monarhijo je bila povezana s tedanjim mednarodnim položajem partizanskega gibanja, ki se je moralo kot polnopravni mednarodni subjekt šele uveljaviti, zato je moralo privoliti v kompromisno pot. Pogoj za njegovo uveljavitev pa so bili tudi odnosi v zavezniški koaliciji, za katero sta bila uradna zastopnika jugoslovanske države še vedno jugoslovanska begunska vlada in kralj Peter II. Zato se je moralo vodstvo osvobodilnega gibanja podati na pogovore z begunsko vlado, saj je želelo ta dualizem preseči tudi z mednarodnega vidika. Po teheranski konferenci se je okrepilo britansko prizadevanje za dosego kompromisa med kraljem Petrom II., begunsko vlado in partizanskim osvobodilnim gibanjem. Po mnenju Britancev je bil največja ovira za uresničitev njihovih načrtov Mihailović, ki je bil še vedno minister v begunski Purićevi vladi. Zato so se Britanci odpovedali Mihailoviću, niso pa se hoteli odpovedati monarhiji in svojemu

vplivu v Jugoslaviji, zato so pritiskali na kralja Petra II., da bi Mihailovića iz vlade izločili. Kljub upiranju nekaterih srbskih monarhističnih krogov je bilo to vprašanje s padcem Purićeve vlade samodejno rešeno. Sočasno z odločitvijo o odpovedi podpore Mihailoviću so začeli Britanci med jugoslovanskimi političnimi emigranti iskati osebo, ki bi bila primerna, da prevzame jugoslovansko kraljevo vlado in ki bo sprejemljiva tudi za osvobodilno gibanje.⁴

Ker te vloge noben srbski politik v emigraciji ni želel sprejeti, je britanski premier izbral novega jugoslovanskega premiera, nekdanjega hrvaškega bana Ivana Šubašića, ki je tudi z odobravanjem Američanov zaprisegel kot novi jugoslovanski premier. Kralj Peter II. je podpisal ukaz o imenovanju Šubašića za predsednika vlade in za ministra vseh resorjev. Po formiranju Šubašićeve vlade 1. junija 1944 naj bi slednja dosegla sporazum s Titom. Kralj Peter II. je bil pod vedno večjim zavezniškim pritiskom, saj je moral podpreti dogovarjanja s Titom in odreči podporo Mihailoviću. 17. junija 1944 je bil podpisan sporazum med Titom in Šubašićem, bolj poznan kot viški sporazum. Določal je, da bodo vlado Kraljevine Jugoslavije sestavljali napredni demokratični ljudje, ki se niso pregrešili zoper narodnoosvobodilno gibanje, in da bo vlada v tujini skrbela za gmotno podporo partizanski vojski. Hkrati so se zavzeli za čimprejšnjo ustanovitev enotnega predstavništva jugoslovanske države. Tito se je zavezal, da ne bo poudarjal in zaostroval vprašanja kralja in monarhije, o dokončni ureditvi države pa bo po vojni odločalo ljudstvo. Po drugi strani se je Šubašić zavezal, da bo kraljeva vlada izdala posebno deklaracijo o

4 Branko Petranović, *Revolucija i kontrarevolucija u Jugoslaviji: (1941–1945)* (Beograd: Izdavačka radna organizacija Rad, 1983), 132–65; Dušan Biber, *Tito-Churchill: strogo tajno* (Zagreb: Globus, 1981), 75–85; Bajc, *Iz nevidnega na plan*, 65; Kirk Ford, *OSS and the Yugoslav Resistance 1943–1945* (College Station, TX: Texas A&M University, 1992), 38–42.

priznanju pridobitev osvobodilnega boja ter o priznanju federativne države. Po podpisu sporazuma je tudi najožje vodstvo s Titom na čelu razumelo Šubašićeve predloge o rešitvi srbskega problema z zamenjavo Mihailovića s sprejemljivejšimi politiki predvsem kot poskus okrepitve kraljevega položaja v Srbiji. V tej državi, ki je veljala za ključno pri reševanju jugoslovanskega vprašanja, je bil politični položaj tedaj precej nejasen. Tudi vodstvo osvobodilnega gibanja, ki je moralo zapustiti Srbijo konec leta 1941, je skušalo tam ponovno okrepiti svoj položaj. Konec avgusta 1944 je kralj Peter II. pod Churchillovim pritiskom izdal dekret, s katerim je priznal Tita kot edinega vodjo oboroženih sil v Jugoslaviji in odstavil Dražo Mihailovića. Nato je imel 12. septembra 1944 še govor na radiu BBC, v katerem je pod pritiskom Churchilla javno podprl Tita, kar je bila velika klopota za Mihailovića in njegove četnike. Tekom vojne je kralj skušal dvakrat odpotovati v Jugoslavijo, vendar mu britanske oblasti niso dovolile oditi v domovino. V Jugoslavijo je skušal priti tudi skrivaj, saj je s skupino jugoslovanskih kraljevih častnikov skoval načrt ugrabitve britanskega vojaškega letala, vendar so Britanci njegove načrte razkrinkali.⁵

Hiter razvoj dogodkov v jeseni 1944 in nezadovoljstvo Britancev z nekaterimi potezami Tita sta spodbudila Churchilla, da je skušal zavarovati britanski vpliv na Balkanu, še zlasti ker sta z Rooseveltom že na konferenci v Quebecu septembra 1943 dejala, da Italije ne bosta prepustila komunističnemu vplivu.

5 The National Archives (TNA), PREM 3/513/2, Agreement between Marshal Tito and Dr. Subasic—acceptance by King Peter, December 1944–February 1945; Jože Pirjevec, »Trst je naš!«: boj Slovencev za morje (1848–1954) (Ljubljana: Nova revija, 2008), 203; Jože Pirjevec, *Tito in tovariši* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 2011), 160; Gregor Kranjc, »Collaboration, Resistance and Liberation in the Balkans, 1941–1945,« v: *The Second World War, Politics and Ideology*, ur. Richard J. B. Bosworth (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), 461–62.

Na konferenci v Moskvi, kjer so obravnavali tudi sestavo enotne jugoslovanske vlade, je britanski premier Stalinu predlagal razdelitev vplivnih območij v jugovzhodni Evropi, kjer je za Jugoslavijo predlagal, da bi bil vpliv 50:50, vendar to ni več ustrezalo vzpostavljenemu razmerju v Jugoslaviji.

Tito je nato ponovno privolil v nove pogovore s Šubašićem o najpomembnejših političnih vprašanjih, predvsem o ustanovitvi skupne vlade. Po pogajanjih sta 1. novembra 1944 sklenila nov dogovor, beograjski sporazum, ki je določal sestavo resorjev skupne vlade, kjer naj bi imel večino Tito, ter da bo izvajalec oblasti do izvolitve Ustavodajne skupščine vlada. Dogovorila sta se, da bo vlado imenoval svet treh kraljevih namestnikov, ki bi do odločitve o prihodnji državni ureditvi Jugoslavije nadomeščal kralja. Beograjski sporazum je tako osvobodilnemu gibanju zagotavljal večino resorjev skupne vlade, predvsem pa je bilo vanj posredno vključeno tudi upoštevanje avnojskih sklepov. Decembra 1944 sta Tito in Šubašić sporazumu dodala še tri amandmaje, v katerih so bila natančno določena še nekatera odprta vprašanja glede jamstev o svobodi političnega delovanja, o sodni oblasti, kraljevem odnosu do namestništva in sestavi prihodnje vlade. Kralj Peter II. je po podpisu sporazuma Tito-Šubašić vedno bolj izgubljal svoj vpliv; vedno bolj je postajalo jasno, da zavezniki računajo na Tita, saj se je partizansko gibanje, kljub svoji komunistični usmeritvi, edino aktivno borilo proti nacifašističnim enotam v Jugoslaviji in bilo razširjeno po skoraj vseh območjih Jugoslavije ter sestavljeno iz vseh jugoslovanskih narodov. Tito je zagotavljal stabilnost in močno Jugoslavijo, ki so si jo zavezniki želeli imeti po vojni.⁶

6 Bojan Godeša, »Osvobodilno gibanje v sklepnem obdobju vojne,« v: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, ur. Bojan Godeša (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005), 750–53.

Po dolgotrajnem oklevanju je kralj Peter II. konec januarja 1945 podpisal odločitev o prenosu svojih pooblastil na kraljevo namestništvo. Bil je namreč proti temu, da kraljeve namestnike izbira vlada, saj jih je želel izbrati sam. Poleg tega je bil proti temu, da do volitev Avnoj predstavlja edino zakonodajno oblast. O svojih pomislekih glede Titovih resničnih namenov in pogledih na viški in beograjski sporazum je kralj večkrat pisal tudi Churchill in kralju Juriju VI., vendar to ni vplivalo na britanski odnos do sporazuma Tito-Šubašić. Kralj je preko generala Velebita tudi predlagal osebno srečanje s Titom, ki pa ga je slednji zavrnil. Beograjskemu sporazumu so dodali še dva aneksa, ki ju je na britanski predlog kot svoje priporočilo oblikovala konferenca velikih treh na Jalti. Dokumenta sta določala obvezo razširitve Avnoja z neomadeževanimi poslanci zadnje Narodne skupščine Jugoslavije iz leta 1938, obvezo o preimenovanju Avnoja v Začasno skupščino in obvezo, da bodo vsi akti, ki jih je dotlej sprejel Avnoj, predloženi v ratifikacijo Ustavodajni skupščini. Na jaltski konferenci so dopolnila k sporazumu namenoma oblikovali kot priporočilo, ker so želeli preprečiti, da bi se imenovanje skupne vlade zavleklo. Veliki trije so se februarja 1945 zavzeli za čimprejšnjo uresničenje sporazuma. Po odstopu Narodnega komiteja osvoboditve Jugoslavije (NKOJ) in Šubašićeve vlade je kraljevo namestništvo v imenu kralja Petra II. 7. marca 1945 imenovalo skupno vlado Demokratične federativne Jugoslavije (DFJ). V skupni vladi je bilo 28 ministrov, njen predsednik je postal Tito, Šubašiću pa je pripadal položaj zunanjega ministra. Vlada se je obvezala, da bo uresničila sklepe jaltske konference, zato je bila njena glavna naloga, da Avnoj dopolni s predstavniki demokratičnih političnih skupin, ki se niso kompromitirale s sodelovanjem z okupatorjem. Takoj je sledilo njeno mednarodno priznanje,

tako da je ustanovitev vlade pomenila konec dvovladja, kar je utrdilo položaj osvobodilnega gibanja.⁷

Kralj je 6. julija 1945 pisal Churchill, naj odpre v razgovoru z Rooseveltom in Stalinom vprašanje glede uresničevanja sporazuma Tito-Šubašić – saj je kralj prenesel svoje ustavodajne pravice na kraljevo namestništvo –, da se zahtevajo svobodne volitve v Jugoslaviji in da mora biti Avnoj razširjen s predstavniki zadnje Jugoslovanske skupščine, ki se niso kompromitirali z okupatorjem. Kopijo pisma je poslal tudi predsedniku Trumanu, vendar na koncu kralj ni mogel več računati na Churchilla, saj ga je po porazu na volitvah zamenjal Clement Attlee. Nato se mu je 17. julija v Londonu rodil sin, zaradi katerega je bila ustanovljena posebna komisija, ki je imela nalogo, da potrdi rojstvo dediča kralja Petra II.⁸

Po znamenitem govoru Tita 7. avgusta 1945, ki je obsojal monarhijo in ki ni spoštoval določb sporazuma Tito-Šubašić, je kralj izdal proklamacijo »Narodu Jugoslavije« in pošiljal številne note ambasadorjem ter tudi predsedniku Trumanu. Obveščal jih je, da se priporočila s konference na Jalti ne spoštujejo, da kraljevo namestništvo ne izvaja njegovih ustavodajnih nalog, zato ga je 8. avgusta 1945 razpustil. Kralj je tudi pisal, da se v Jugoslaviji izvaja komunistična diktatura. O tem, da kralj ne priznava kraljevega namestništva, je 29. avgusta obvestil tudi novega britanskega ministra za zunanje zadeve Ernesta Bevina. Nekaj mesecev kasneje, 5. novembra, je kralj ponovno pisal britanskemu premierju in ameriškemu predsedniku Trumanu ter izrazil strah pred tem, da bodo v Jugoslaviji novembra izvedene volitve komunističnega tipa, ki bodo državo pahnile v komunizem. Zavezniški voditelji so se

7 Petar II. Karađorđević, *Život jednog kralja*, 210–19; Jerca Vodušek Starič, *Prevzem oblasti 1944–1946* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992), 130–47; Pirjevec, »Trst je naš«, 291.

8 Karađorđević, *Život jednog kralja*, 235, 238.

na strahove kralja odzvali s skupno noto, v kateri so od Tita zahtevali, da jim odgovori na tri vprašanja:

Zakaj v Jugoslaviji še vedno ni zagotovljena osebna svoboda, svoboda tiska in svoboda govora? Zakaj na volitvah kandidira samo ena lista kandidatov? Zakaj so volitve dirigirane in bodo glasove šteli lokalni komiteji ter sodni organi, ki so odgovorni samo Titovim oblastem? Tito ni dal odgovora na vprašanja, dokler niso bili objavljeni rezultati volitev, na katerih je zmagala Ljudska fronta. Kasneje je v odgovoru zagotavljal, da na volitvah ni bil kršen sporazum Tito-Šubašić in da nima več nobenih obveznosti glede omenjenega sporazuma. Na vsa kasnejša kraljeva opozorila se zavezniki niso odzvali oziroma so kralju odgovorili, da bodo njegove predloge preučili. Zavezniški voditelji so kasneje priznali rezultate volitev, ki so se odvijale 11. novembra 1945 in ki so Titu omogočile, da prevzame oblast.⁹

*Izguba prestola, ukinitve monarhije,
finančne in osebne težave*

Zgodovinar Branislav Gligorijević je povojno življenje kralja Petra II. razdelil na tri dele. Za prvo obdobje med leti 1946 in 1951 je značilno, da so bile zahodne države nezaupljive do jugoslovanskega komunističnega režima. Kralj je še vedno upal, da bo prišlo do spremembe režima v Jugoslaviji, saj je računal na pomoč zahodnih držav, jugoslovanskih emigrantov in množice jugoslovanskih vojnih ujetnikov, ki se zaradi komunističnega režima v Jugoslaviji niso želeli vrniti v domovino. Skupaj z

9 Gligorijević, *Kralj Petar II.*, 257–58; Karađorđević, *Život jednog kralja*, 238, 246.

jugoslovanskimi emigranti je tudi dvignil glas v podporo Mihailoviću leta 1946, ko je bil četniški voditelj 13. marca 1946 s strani UDV ujet in kmalu za tem, po kratkem sojenju, tudi ubit. Kralj je v tem obdobju tudi aktivno propagandno deloval na radijski postaji Sava, ki je bila usmerjena proti komunističnim oblastem v Jugoslaviji.¹⁰ Zmotno je bil prepričan, da jugoslovanski narodi podpirajo njegovo vrnitev v domovino, monarhistična podpora je kvečjemu bila le v Srbiji.

Novembra 1945 je kralj prodal hišo v Londonu in se z družino preselil v novo stanovanje na Upper Grosvenor Street, v katerem pa ni ostal dolgo, saj se je lastnik odločil, da bo stanovanje prenovil. Ponovno je začel z iskanjem novega stanovanja, vendar pri iskanju ni bil uspešen zaradi visokih cen najemnin. Odločil se je, da za nekaj časa odpotuje v Francijo, kjer so kmalu nastopile težave s pridobitvijo francoske vize. Francoske oblasti so se namreč bale, da bo jugoslovanski kralj postal tarča atentata, kakor se je zgodilo tudi njegovemu očetu kralju Aleksandru. Nazadnje so se francoske oblasti odločile, da podelijo kralju tranzitno vizo, s pomočjo katere so z družino odpotovali v Švico. Nato je z družino potoval v Veliko Britanijo, Monako in nazadnje dobil stanovanje v hotelu George V. v Parizu. Leta 1947 se je udeležil poroke princeze Elizabete in vojvode Edinburškega. Začel je obiskovati jugoslovanske delavce, ki so prišli delat v Veliko Britanijo in bil presenečen nad njihovim navdušenjem nad kraljem in monarhijo. Istega leta je z ukazom Narodne skupščine FLRJ bilo odvzeto državljanstvo vsem članom rodbine Karađorđević, zaplenjeno vse njihovo premoženje in prepovedana vrnitev v Jugoslavijo.¹¹

Po letu 1947, ko je bila kralju Petru II. prepovedana vrnitev v Jugoslavijo in je bilo Karađorđevićem zaplenjeno vse

10 Babac, *Petar Drugi*, 52–3; Gligorijević, *Kralj Petar II.*, 260.

11 Gligorijević, *Kralj Petar II.*, 260.

premoženje v Jugoslaviji, se je začel tudi boj kralja Petra II. za povrnitev premoženja, ki je bilo ocenjeno na 60 milijonov ameriških dolarjev. Kralj se je po koncu vojne namreč soočal s finančnimi težavami, saj, kot je sam trdil, ni imel zadostnih rednih dohodkov za vzdrževanje družine. Za potrebe reševanja zaplenjenih nepremičnim in zlata, ki je bilo shranjeno na ameriških bankah, je kralj leta 1947 najel znanega odvetnika Dorda Radina, ki mu je pomagal iskati pravico na ameriških sodiščih. Radin je skušal reševati predvsem probleme jugoslovanskega zlata, ki je bilo deponirano na ameriških bankah. Težava je bila v tem, da je bilo to zaradi imunitete Jugoslavije pred ameriškiimi sodišči izredno težko, saj je imuniteta ščitila Jugoslavijo kot mednarodno priznano državo. Radin je skušal dokazati, da so ZDA krive za neuresničevanje sporazuma Tito-Šubašić, ki je bil potrjen na jaltski konferenci in v katerem je Tito garantiral, da se ne bo dotikal zasebne lastnine Karađorđević. Poleg tega je moral kralj Peter II. dokazovati, da je to zlato resnično neposredna last Karađorđević. V tej zapleteni zgodbi je šlo za reševanje dela zapuščine Narodne banke Kraljevine Jugoslavije, katere delničarji so bili tudi Karađorđevići. Del denarja je bil shranjen tudi na tajnem računu na eni od švicarskih bank, kamor je kralj Aleksander položil veliko denarja, vendar kralj Peter II. ni poznal šifre računa in tako mu banka ni mogla izplačati denarja.

Veliko spremembo odnosa zaveznikov do kralja Petra II. je sprožil spor Tita s Stalinom oziroma izključitev Jugoslavije iz Informbiroja leta 1948. Tito je kar naenkrat postal ljubljeneц zahodnih držav, kar je pomenilo, da so se vse kraljeve pobude po spremembi režima v Jugoslaviji, ki bi omogočile tudi njegovo vrnitev, izjalovile. To je kralja odvrnilo od tega, da se še naprej politično angažira za spremembo režima v Jugoslaviji.

Leta 1948 je kralj odpotoval v Združene države Amerike, in sicer v New York in Washington, kjer se je srečal s številnimi

jugoslovanskimi emigranti. Pred odhodom nazaj v Francijo je dal svoj kraljevi jugoslovanski potni list prijatelju, da bi mu ta pridobil vizo za Francijo. Ta prijatelj je po nesreči pozabil kraljevi potni list v taksiju in voznik taksija je v dobri veri nesel kraljev potni list na jugoslovansko veleposlaništvo. Na kraljevo srečo je potni list uspel dobiti nazaj brez kakršnega koli mednarodnega diplomatskega incidenta. Naslednjih nekaj let je bilo kraljevo življenje razpeto med Evropo in Združenimi državami Amerike. V tem času je aktivno iskal dom za svojo družino. Leta 1950 je obiskal Španijo in generala Franka, ki ga je cenil zaradi njegovega dobrega poznavanja jugoslovanskih razmer in zaradi aktivne borbe proti komunizmu. Nato je kralj kupil hišo v Franciji in občasno potoval v Veliko Britanijo, kjer je pogosto obiskal mamo in brata.¹²

Drugo obdobje kraljevega življenja zaznamuje odhod kraljeve družine v Združene države Amerike in kraljeva prizadevanja, da reši spore med globoko razdeljeno srbsko emigracijo. Kralj, obnova monarhije in protikomunizem so bile za večino edine stične točke, ki so povezovale srbsko emigracijo. Kralj je v prizadevanjih, da poenoti sprte srbske emigrantske organizacije, med leti 1957 in 1960 prepotoval širom po Združenih državah Amerike, Kanadi, Nemčiji in Avstraliji. Imel je težave v zakonu, saj se je želel ločiti od žene Aleksandre, in bil tudi v sporu z mamo, ki je kritizirala nekatere njegove odločitve, kot je poroka s princeso Aleksandro v času vojne ter nezdravo in zabavljajško življenje. Mama mu tudi ni dala deleža svojega premoženja, ki ga je podedovala po svojemu očetu, romunske-mu kralju. Premoženje je razdelila samo Petrovima bratoma Tomislavu in Andreju.¹³

12 Karadžorđević, *Život jednog kralja*, 254–60; Gligorijević, *Kralj Petar II.*, 261.

13 Babac, *Petar Drugi*, 54; Gligorijević, *Kralj Petar II.*, 261.

V prvi polovici petdesetih let je kralj večkrat potoval v Veliko Britanijo, kjer se je želel sestati z britanskim premierjem Churchillom, kar mu je uspelo 13. marca leta 1952. Pobude za obisk pri Churchillu je kralj Peter II. dal že večkrat pred tem, vendar so uslužbenci britanskega zunanjega ministrstva večkrat predlagali preložitve obiska zaradi Churchillove zadržanosti in morebitnih sporov, ki bi jih tak obisk sprožil med britansko in jugoslovansko vlado. Obisk je bil privatne narave in je bil povezan z domnevnimi zahtevami nadvojvode Otta von Habsburga po ozemlju Koroške, ki je po vojni pripadal Jugoslaviji. Kralj Peter II. je to vprašanje sprožil pri Churchillu, ker je imel nadvojvoda Otto napovedan obisk pri britanski kraljici. Kralj je Churchilla spraševal, kaj mu svetuje pri tem, ali naj javno podpre maršala Tita pri čemerkoli, kar bi njegovi državi pomagalo obdržati neodvisnost in celovitost. Odgovor Churchilla je bil, da če to stori na pravem mestu in ob pravem času, v tem ne vidi drugega kot koristi. Uslužbenci britanskega zunanjega ministrstva so dvomili v to, da bi nadvojvoda Otto želel spreminjati obstoječe meje v prid Jugoslavije ali Avstrije in da je v ozadju tega navideznega spora najverjetneje Titova zahteva po delih avstrijske Koroške, ki so bili takrat v britanski coni. Ti uslužbenci so nazadnje sporočili, da so se Jugoslovani že pred časom odrekli teritorialnim zahtevam po slovensko govorečih ozemljih na območjih pod britansko upravo v Avstriji. Britansko zunanje ministrstvo je dan pred obiskom kralja Petra II. obvestilo jugoslovansko vlado, da bo britanskega premierja obiskal kralj, da je obisk zasebne narave in da bodo poskrbeli, da novica ne bo prišla v medije. Kljub temu so jugoslovanske oblasti po koncu kraljevega obiska začele poizvedovati o namenu kraljevega obiska in britanski odgovor je bil, da je to bil obisk osebne narave, saj kralj že dolgo pozna britanskega ministrskega premierja, in da nista odpirala političnih vprašanj glede Jugoslavije. Jugoslovanska stran je odgovorila, da je vest

o kraljevem obisku že prišla v medije in da je težko govoriti, da je šlo zgolj za obisk osebne narave. Nazadnje so uslužbenci britanskega zunanjega ministrstva ugotovili, da je kralj Peter II. sam sporočil novinarjem, da bo obiskal britanskega premierja.¹⁴

11. decembra 1952 je kralj Peter II. prosil za pomoč britansko vlado, saj se je znašel v finančni stiski, brez rednih dohodkov, živel je v hotelu v Parizu, kjer je za stanovanje mesečno plačeval nominalno ceno. Vse prihranke, ki jih je prinesel iz Jugoslavije, je že porabil in živel je le še na kredit. Nekaj dohodkov je dobil iz skrbniškega sklada v Veliki Britaniji, ki ga je britanska vlada obdavčila. Prosil je, da bi britanska vlada predstavila Titu njegove finančne težave in predlagala, da bi Jugoslavija izplačala kralju znesek vrednosti zaplenjenega premoženja Karađorđevićev. Britanska vlada je s podporo britanskega premierja skušala pomagati predvsem v smislu oprostitve davka na znesek, ki ga je prejemal iz skrbniškega sklada v Veliki Britaniji. Glede pritiska na Tita in Jugoslavijo, ki naj bi izplačala kralju zaplenjeno premoženje, pa so kralju odgovorili, da bo premier o tem govoril s Titom, ki je spomladi 1953 prišel na uradni obisk v Veliko Britanijo. Britanski pritisk očitno ni bil uspešen, saj kralj ni dobil izplačila za zaplenjeno premoženje.¹⁵

Leta 1954 se je kralj Peter II. ponovno obrnil na britansko vlado za pomoč in podporo v zadevi glede lažnega pisanja francoske revije *Paris Match*. Francoska revija je namreč razglasila kralja Petra II. za podpornika in sodelavca ustaškega gibanja Anteja Pavelića, kar je kralja hudo potrlo. Uslužbenci britanskega zunanjega ministrstva so predlagali, da se obsodi tako pisanje in podpre kralja, hkrati pa so poudarili, da je pri

14 TNA PREM 11/580, Foreign Office, S. W. 1. R. 26th February, 1952; From Foreign Office to Belgrade, 8.05 p. m., 12th March 1952; 13 March 1952; 14 March 1952; Foreign Office S. W. I., 10th April, 1952.

15 TNA PREM 11/1706, Foreign Office S.W.I., 11.12.1952, 1-2; 7. 1. 1953; 21. 1. 1953.

oblikovanju javnega odziva treba biti previden. Britanci se namreč niso želeli zameriti Titu, zato so predlagali, da se v odgovoru podpore kralju Petru II. ne uporabi stavka, da sta se »*kralj in njegova vlada borila na strani zaveznikov*«, ¹⁶ saj je bilo tudi res, da so se kraljeve enote oz. t. i. četniki borili tudi proti Titovim partizanom. ¹⁷

Kralj je posedoval tudi nekaj nakita, ki ga je imel shranjenega na eni od švicarskih bank in ki je bil tudi jamstvo za kraljev dolg na eni od britanskih bank. Kralj je želel dolg poravnati s pomočjo prijatelja iz Velike Britanije, vendar je banka to zavrnila, saj je bila proti temu, da britanski državljani posoja denar nekomu, ki ni državljani Velike Britanije. Zanimivo je, da je kralj kasneje pridobil britansko državljanstvo na osnovi rodbinskih povezav z britansko kraljevo družino. ¹⁸

Marca 1955 je kralj Peter II. poslal Churchillu in Anthonyju Edenu, ki je Churchilla leta 1955 nasledil kot predsednik vlade, memorandum, ki so ga uslužbenci zunanjega ministrstva ocenjevali kot neuresničljivega. V memorandumu je kralj Peter II. poudaril, da je bilo v sporazumu Tito-Šubašić novembra 1944 dogovorjeno, da bo lahko v celoti razpolagal z zasebnimi kraljevimi posestvi v Jugoslaviji. Kralj je bil razočaran, saj so velike sile potrdile sporazum na jaltski konferenci in bil je prepričan, da se bodo določbe tega sporazuma v celoti upoštevale. Kralj je nato poudarjal, da je Tito kasneje zanikal dele sporazuma, ki so se nanašali na kraljeve posesti in nepremičnine in da mu je prepovedana vrnitev v Jugoslavijo. Kralj je nato sporočil, da je v zadnjih desetih letih v izgnanstvu porabil vse svoje imetje in da je v celoti odvisen od skrbniškega sklada, ki ga je ustvaril njegov pokojni oče kralj Aleksander. Prav tako je v memoran-

16 TNA PREM 11/794, Prime Minister, 18. 01. 1954.

17 TNA PREM 11/794, Prime Minister, 18. 01. 1954.

18 TNA PREM 11/1706, House of Commons, London, SW 1, 19. 2. 1954; Prime Minister, 25. 2. 1954.

dumu navajal, da se sklad upravlja v Veliki Britaniji, da letno iz sklada prejme 2.100 britanskih funtov ter da drugih prihodkov nima. Vse prihodke od prodaje knjige *Moj život* je porabil za poplačilo dolgov. Nato je kralj v memorandumu prešel k bistvu in navedel, da sta britanska in ameriška vlada Jugoslaviji nakazali ogromna posojila, katerih del je bil porabljen za plačilo odškodnin britanskim in ameriškim državljanom, ki so med vojno v Jugoslaviji izgubili svoje premoženje. Kralj je prosil, da naj predsednik vlade preuči, ali bi lahko prejel odškodnino za izgubo svojih zasebnih posesti v Jugoslaviji, kar bi mu zagotavljalo primeren dohodek, s katerim bi lahko pokril življenjske stroške in izobraževanje svojega sina, princa Aleksandra. Kralj je nato poudaril, da je nujno, da vzdržuje življenjski standard, ki ga od njega pričakujejo številni jugoslovanski emigranti, ki ga še vedno vidijo kot svojega duhovnega in narodnega voditelja. Nato je zapisal, da se zaveda, da je težko upravičen do odškodnine, ker ni ne britanski ne ameriški državljan, v svojo prid pa je izpostavljал dejstva, da je na priporočilo velikih sil podprl sporazum Tito-Šubašić; pravice v sporazumu Tito-Šubašić so mu bile odvzete, saj so bili pogoji, ki so se nanašali nanj, razveljavljeni, zato je še enkrat prosil, naj preučijo njegov predlog glede izplačila odškodnine glede izgubljenih kraljevih posesti.¹⁹

Odgovor britanskega zunanjega ministrstva je šel v smeri, da kralju zelo malo lahko pomagajo. V odgovoru so navedli več možnosti, in sicer da se problem kraljevega premoženja predstavi Titu ali da se uporabi tajno glasovanje, vendar so v britanskem zunanjem ministrstvu ocenjevali ta dva predloga kot neustrezna. Britanci niso želeli imeti slabih odnosov z jugoslovansko vlado, saj je slednja bila zelo sumničava zaradi

19 TNA PREM 11/1706, Memorandum in accordance with request made at the interview on Thursday, 24 March, 1955.

stikov in ugodnosti, ki jih je britanska vlada nudila kralju, kot npr. potovanja s starimi kraljevimi jugoslovanskimi potnimi listi. Nato so navedli še dve možnosti, in sicer da ne obdavi prejemkov, ki jih kralj prejema iz skrbniškega sklada v Veliki Britaniji ter da poskušajo kralju poiskati službo. Tudi zadnji dve možnosti sta bili po mnenju britanskega zunanjega ministrstva neizvedljivi, saj bi za oprostitev davka morali spreminjati zakonodajo, službo bi kralju tudi težko našli, saj je bil tujec in ni bil britanski državljani. Poleg tega so poudarili, da kraljeva trditev, da gre del britanskega denarja, ki se nakazuje Jugoslaviji, za plačilo odškodnin britanskim državljanom, ki so med vojno v Jugoslaviji izgubili svoje premoženje, ne drži.²⁰

V tretjem obdobju, v šestdesetih letih, je skušal rešiti shizmo, ki je nastala v srbski pravoslavni cerkvi med škofom Dionizijem, ki je bil škof srbske pravoslavne cerkve Združenih držav Amerike, in patriarhom srbske pravoslavne cerkve Germanom. Spor se je zaostрил leta 1963, ko je v ZDA in Kanadi nastala Svobodna srbska cerkev (*Free Serbian Church*), ki je srbska pravoslavna cerkev ni priznavala. Kralj je podpiral Svobodno srbsko cerkev, medtem ko so ostali člani rodbine Karađorđević še vedno podpirali srbsko pravoslavno cerkev.²¹

Zaključek

Po letu 1965 se je zdravje kralja slabšalo zaradi diabetesa, pretiranega uživanja alkohola in depresije. Zaradi neprestanih finančnih težav se je leta 1967 tudi zaposlil in začel delati pri ameriškemu podjetju Sterling Savings and Loan Association. Zbolel je za cirozo jeter in bil pod psevdonimom Petar Pe-

²⁰ TNA PREM 11/1706, November, 1955, str. 1–3.

²¹ Babac, *Petar Drugi*, 55.

trović sprejet v bolnico v Denverju v ameriški zvezni državi Kolorado, kjer je po neuspelem zdravljenju 3. novembra 1970 umrl. Pokopan je bil 11 dni pozneje v Cerkvi sv. Save v Libertyvillu v Illinoisu ob navzočnosti številnih Srbov iz Kanade in ZDA. Sredi januarja 2013 so ob polnoči v tajnosti razbili njegovo nagrobno ploščo v Cerkvi sv. Save v Libertyvillu in posmrtno ostanke prepeljali v Beograd. Krsta je 22. januarja 2013 prispela na letališče Nikola Tesla in od tam v dvorno kapelo, ki se nahaja ob Kraljevem dvoru na Dedinjah. Pogreb z državnimi častmi se je zgodil 26. maja 2013 na Oplencu, kjer so ob Petru II. pokopali še njegovega brata princa Andreja, njegovo ženo kraljico Aleksandro in njegovo mamo kraljico Marijo. 10. julija 2015 je bil s sklepom Višjega sodišča v Beogradu rehabilitiran.²²

²² Karadorđević, *Moj život*, 277, 279.

*Viri in literatura**Arhivski viri*

The National Archives, Kew Gardens-London (TNA PREM)
PREM 3: PREM 3/513/2, fond Prime Minister's Office: Correspondence and Papers, 1951–1964;
PREM 11: PREM 11/1706, 11/794, 11/580.

Literatura

Alexandra, Queen of Yugoslavia. *For Love of a King*. Garden City: Doubleday & Company Inc., 1956.

Babac, Dušan. *Petar Drugi, kralj u izgnanstvu*. Beograd: Nedeljnik, 2018.

Bajc, Gorazd. *Iz nevidnega na plan: slovenski liberalni narodnjaki v emigraciji med drugo svetovno vojno in ozadje britanskih misij v Sloveniji*. Koper: ZRS, 2002.

Biber, Dušan. *Tito-Churchill: strogo tajno*. Zagreb: Globus, 1981.

Foran de Saint-Bar, Thomas. *Portrait d'un Roi*. St Rémy-des-Monts: Serg, 1973.

Ford, Kirk. *OSS and the Yugoslav Resistance 1943–1945*. College Station, TX: Texas A&M University, 1992.

Gajić Glišić, Dobrila. *Petar drugi očima savremenika*. Beograd: Pantis AG Ciriš i Dobrila G. Glišić, 1996.

Gligorijević, Branislav. *Kralj Petar II. Karađorđević u vrtlogu britanske politike ili Kako je ukinuta monarhija u Jugoslaviji*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005.

Godeša, Bojan. »Osvobodilno gibanje v sklepnem obdobju vojne.« V: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije*:

1848–1992, ur. Bojan Godeša, 750–761. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.

Fischer, Jasna et al., *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.

Jevđević, Jevđa. *Povrtak kralja. Petar II. Karađorđević*. Beograd: DIMES - Savez srpski soko, 2013.

Karađorđević, Petar II. *Život jednog kralja. Memoari Petra II. Karađorđevića*. Beograd: Novo delo, 1990.

Kranjc, Gregor. »Collaboration, Resistance and Liberation in the Balkans, 1941–1945.« V: *The Second World War, Politics and Ideology*, ur. Richard J. B. Bolsworth, 461–484. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

Mičeta, Luk. *Povratak kralja*. Beograd: Laguna, 2013.

Petranović, Branko. *Revolucija i kontrarevolucija u Jugoslaviji: (1941–1945)*. Beograd: Izdavačka radna organizacija Rad, 1983.

Pirjevec, Jože. »Trst je naš!«: boj Slovencev za morje (1848–1954). Ljubljana: Nova revija, 2008.

Pirjevec, Jože. *Tito in tovariši*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2011.

Poljanec, Nani in Mikša, Peter. *Kralj Peter v slovenskih Alpah = King Peter in the Slovenian Alps*. Rogaška Slatina: Ljudski muzej Rogaška Slatina, 2017.

Roberts, Walter R. *Tito, Mihailovic and the Allies, 1941–1945*. Durham: Duke University Press, 1987.

Torkar, Blaž. »U. S. Policy toward Yugoslav Resistance 1941–1945.« V: *Anti-Axis Resistance in Southeastern Europe 1939–1945. Forms and Varieties*, ur. John Paul Newman, Ljubinka Škodrić in Rade Ristanović, 66–85. Paderborn: Brill Schöningh, 2023.

Vodušek Starič, Jerca. *Prevzem oblasti 1944–1946*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.

Vuković-Birčanin, Momčilo. *Kralj Petar II. Karađorđević (1923–1970)*. Minhen: Vuković-Birčanin, 1975.